

Načela in vodila za kritiško etiko (pa tudi za kritiško didaktiko)

FRANC PEDIČEK

POVZETEK

Novi, demokratični čas sprošča pri nas tudi kritiko v znanosti. S tem bi ne bilo nič narobe, če bi ta kritika nemalokrat ne hodila mimo vsake kritiške etike.

Nekaj splošnih načel za kritiško etiko bi bilo: kritik se naj loteva le snovi, za katero je strokovno pristojen; kriterijsko odločujoč je motiv kritike; kritik naj ne izhaja iz negativnih izkušenj s kritizirano snovjo; sporen je negativni osebni odnos kritika do avtorja; potrebna je kritikova tematizacijska sorazgledanost; moteč dejavnik je kritikova nestrpnost in njegovo idejno ter strokovno enoumje; izhodišče kritiške etike je v razčlenitvi objektivnih okoliščin in razvoj kritiziranega dela; kritika ni le človečanska pravica, prvenstveno je globoka odgovornost; citatologija ne more biti kritikov dokaz, temveč je to lahko le ena od poti do znanstvene resnice: argumentacija, "poesis" in dialog; temeljna funkcionalnost kritiške etike je v dialogu; kritika nima pravice postavljati mišljenjske izključevalnosti; nedovoljeno je avtorja strokovno zaničevati; kritiziranega avtorja in njegovo celovito kritiko je treba oblikovati iz mišljenjsko-duhovnega stanja, drže, habitusa, položaja, ne iz njegovega enega in izoliranega sporočila. "Operativno" kritiške etike je mogoče še bolj razčleniti na posamezne dovoljene postavke po kakovostni naravi in po odnosu do "kritiziranega" ter jih strnjovati v dva pripadna normativna sestava vsake kritiške etike.

ABSTRACT

PRINCIPLES AND GUIDANCE FOR CRITICAL ETHICS

Our new, democratic times have also liberated criticism in science. This would be perfectly fine if this criticism did not frequently avoid any critical ethics.

A few of the general principles in critical ethics are: critics should deal only with those topics that are within their professional competence; the decisive criteria being the motive of the criticism; a critic should not proceed from a negative experience with the subject under criticism; the negative attitude by a critic towards the author may be disputed; critics must be knowledgeable about the subject; a critic should not be intolerant, nor ideologically or professionally narrow-minded; the starting point for ethical criticism is an analysis of the objective circumstances for the work coming into being and its development; criticism is not simply a human right, first and foremost it

is a profound responsibility; quoting cannot serve as an argument but only as one of the paths towards a scientific truth; argumentation, "poetry" and dialogue; the fundamental function of ethical criticism is in dialogue; criticism does not have the right to impose the exclusivity of a mode of thinking; it is not permitted to denigrate the author of any professional work; the whole criticism of an author must be based on a mental-spiritual state, stature, composure, status and not on one isolated message. The "functioning" of ethical criticism can be further divided into individual permitted factors under the principle of quality and attitude towards the "criticised" and then joined together into the two adjunct normative compositions of all ethical criticism.

UVOD

V današnjih mišljenjsko in akcijsko do dna prelomnih časih ter razmerah, ki vro iz njih, smo priče pojavu "prevrednotenja vrednot" v vsem zasegu našega skupnega življenja in dela. Odsev tega prevrednotenja so hude in večkrat prav nestrpne, celo obsojevalno perverzne polemike, kritike in nasprotne kritike med nekdanjimi nosilci družbeno-politične in idejno-ideološke oblasti na najrazličnejših področjih našega dosedanjega "druženja", od nazorskiosti, mišljenja in ravnanja do politike, proizvodnje in gospodarstva, ter tistimi, ki so si ves dosedanji čas politično tvegano prizadevali za uveljavitev nove in celostne paradigme demokratizma ter mišljenjskega pluralizma in za "mehčanje" enoumno-hermetične idejnizacije ter ideologizacije našega skupnostnega bivanja in ravnanja.

O nobeni razveseljivi izjemnosti ni mogoče govoriti v teh razmerah. Pa tudi treba ni! Človekovo življenje in delo ne preneseta "jezov" in "akumulacij" razvoja. "Zapornice" morajo biti nenehno spuščene, da razvoj nemoteno plivka prek njih.

To velja tudi za vsa strokovna področja oziroma za vse znanosti!

Nemara se v znanostih pri nas še najmanj burno kaže novo in drugačno.

Kjer se pa, so kritike in polemike zelo nestrpne in pogoste. V tem ni nobene nesreče! Ne smejo pa biti te kritike in polemike razdivjane; ne smejo biti takšne, da bi bile njihove sporočitve živo kontraindicirane naši minuli stvarnosti. Tudi ne smejo biti za sodelujoče avtorje inkriminirano stigmatizacijske, se pravi, strokovno nemoralne.

Prav vpričo tega se danes kaže velika potreba po razvijanju etike v kritiki, boljše, kritiške etike. V njej gre za razčlenitev temeljnih in občih moralnih norm v kritikah in polemikah ter njihovih uresničevanj v njih.

Ta prispevek k tej, vse bolj potrebni današnji kritiški snovi, ne sega po njenem teoretsko-filozofskem obravnavanju, temveč zajema nekaj splošnih načel in vodil za prakso ter pobudo za utemeljevanje, razvijanje in raziskovanje te integrativne kritiške snovi v okviru današnje razvite etike (pa tudi didaktike in pragmatike jezika ter pisave zanj!).

I.

NEKAJ SPLOŠNIH NAČEL

Znak "kritika" ima svojo etimološko korenino v starogrškem glagolu "krino", ki pa ima več pomenov: razbiram, izločujem, izbiram pozitivne in negativne sestavine v

pojavi, dejavnosti in produktu; razsojam, menim, mislim; pa tudi preiskujem in obsojam.

Na podlagi teh pomenskosti je mogoče reči, da ima kritika (seveda v pozitivnem pomenu!) tri funkcionalne ravnine: a) mišljenjsko oz. spoznavalno (saj znak "kritika" lahko pomeni tudi gnoseologijo ali teorijo s spoznavanja), b) razsojevalno, ocenjevalno, izločevalno in izbiralno, c) kriterijsko, to je vrednotenjsko.

V negativnem pomenu pa pomeni kritika le zavračanje, zanikanje, obsojanje, izločevanje nečesa iz ene ali druge vrednotne kriterijskosti.

1.

Kritik je lahko po najgloblji in najširši zahtevi kritiške etike le tisti, ki je v snovi, v predmetu kritike, za katerega gre, mišljenjsko-spoznavalno "razgledan" in zaradi tega vrednostno-ocenjevalno pristojen. Seveda ne v luči kakršnihkoli ozko pragmatičnih in različno spornih vrednosti, temveč civilizacijsko in kulturno najširše sprejetih socialnih, znanstvenih, estetskih in moralnih vrednosti. Politične in idejno-ideološke "vrednosti" v strokovni kritiki ne morejo biti kriterijsko sprejemljive, upravičene.

2.

Izhodiščno pomembna je motiviranost za oblikovanje kritike. Če gre za kakršnokoli vračilo ad hominem, ne pa za razjasnitev in razvijanje stvari, je takšna kritika podiranje kritiškega etosa. Vsaka etiško neoporečna kritika mora torej rasti iz motiviranosti po razsoji pozitivnih in negativnih sestavin o določeni stvari, ne iz pripisovanja zgolj negativnih vrednostnih razsodb in ocenjevanj določenemu avtorju, njegovemu spoznavanju, delu, produktu.

3.

Kritika naj ne izvira iz kakršnihkoli negativnih izkušenj s snovjo, ki je njen "kritični predmet". To zaradi tega, da se izključijo neodreagirani doživljaji iz kritikovega ocenjevalnega nastopa. Kritiško etično lahko ocenjuje snov le ocenjevalec, ki nima nobenih negativnih izkušenj ali obremenjujočega odnosa do snovi. Tudi preveč pozitiven odnos ni dober pogoj za kritiško etiko, saj je taka kritika preveč hvaljiva in "navijaška", včasih tako zelo, da ni več tisto, kar želi biti, ni več vrednotno ocenjevanje določenega pojava, procesa, delovanja, izdelka.

Druga "notranja" okoliščina kritiškega etosa je zatorej stvaren in ne z uničujočo negativnostjo ter ne s pretirano pozitivnostjo določen odnos do pojava, snovi, delovanja, ki so predmet kritike.

4.

Za kritiški etos zelo nesprejemljiv pojav je tudi slab (sovražen, maščevalen) osebni odnos kritike do avtorja, ki je "objekt" kritičnega ocenjevanja. Kritik se mora truditi za določen osebno empatičen odnos do avtorja. Ta odnos izvira iz njegovega obravnavanja snovi, ki zanima tudi kritika in je ugodno razpoložen do vsakogar, ki obravnava in razvija takšno določeno snov, pojavnost, delo. Najbolj kritiško neetično je, če kritik oblikuje svojo kritiko iz "ljubosumnosti", ker je nekdo snov razčlenil in stematiziral bolj prodorno, kakor on sam, pa je prav ta "strokovni razkorak" vzrok in določilo za kritikovo ravnanje.

5.

Izbira snovi in njene določene obravnave ne sme biti kritiku dana po njegovi svobodni in nikomur odgovorni odločitvi. Kritiški etos zahteva, da se sme kritik lotiti le tiste snovi in tiste njene obravnave, do katere je sposoben določenega tematizacijskega

vživetja pa tudi distance, to je določene objektivne strokovnosti. Kritik, ki apriori ali pa iz motiva vrednostnega žigosanja vzame "na muho" svoje kritike snov, ki je ne pozna tako dobro kakor avtor, ki ga ocenjuje, ali ki ni sposoben vpogleda v pobudnost, smer in vsebino njegovega obravnavanja zadevne snovi, nima strokovnoetične, moralne pravice biti razsojevalec, ocenjevalec in "kritik".

Ta kritiško etični zahtevek tematizacijske empatije pa vključuje določeno strokovno sorazgledanost, sopoučenost in souvidnost ("kongenialnost") v kritizirano snov in njeno obravnavo ter določen motivizacijsko pozitiven vstop vanjo.

6.

Eden hudih prestopkov zoper kritiški etos in kritiško moralo je nestrpnost do avtorja, ki drugače obravnava določeno snov. Vsakemu obravnavanju je namreč treba v kritiki priznati njegovo človečansko-avtorsko pravico, da določene stvari vidi in jih obravnava na svoj način. Seveda vse do meje, ko se začne izneverjati določeni vrednostni stalnici resnice in strokovnosti. Vsak kritik se torej etično in moralno odloča tudi po priznavanju mišljenjskega, tematizacijskega pluralizma avtorju, čigar delo kritično ocenjuje. Kritik, ki "boleha" za enoumjem v imenu nestrokovnih (politično-ideoloških!) in nečlovečanskih (asocialnih in ahumanih!) "vrednot", ne more in ne sme biti kritik!

7.

Preden se kritik loti preiskovanja in ocenjevanja določenega pojava, besedila, dosežka, mora ugotoviti stvarne razmere in osebne okoliščine, ki so sestavljale ozadje, "matrico" vsebini ter smeri njihovega stvarjanja.

Kritik se mora namreč zavedati, da nobeno besedilo ne visi v "praznem prostoru" človekovega življenja in dela, temveč je vselej odvisno od zunanjih in notranjih razmer ter pobudnosti. Kritik, ki tega stvarnega "ovoja" ocenjevanega pojava, besedila, dosežka najprej ne "odmota" in se ga ne potrudi razumeti, nima etične, moralne pravice biti preiskovalec in ocenjevalec določenega dela.

Zunanje in notranje razmere ter pobudnosti sestavljajo namreč "mrežo" stvarnosti in neodvisne etiologije določenega predmeta kritike, brez katere kritik ne more biti pošten do mišljenja in ustvarjanja svojega kritiziranca.

Le ugotavljanje in spoznavanje te "mreže" objektivnih in subjektivnih okoliščin, v katerih je delo nastajalo, lahko avtorja kritike obvaruje pred neupravičenim in nepoštenim žigosanjem.

8.

Kritika ni enorazsežna in etično-moralno neodgovorna "človečanska pravica" vsakogar, ki se mu zahoče govoriti in pisati o piscu in stvarjalcu določenega opusa. Do kritike ima namreč etično-moralno in strokovno pravico (pa tudi dolžnost!) le tisti, ki ve o snovi kaj novega in dopolnjujočega povedati, razviti in dokazati. Kritik, ki svojo "kritiko" polni le z ocenjevanji in osebnim žigosanjem kritiziranca, je kritiškoetični "prestopnik".

Vsaka kritika, ki to je, prispeva namreč najprej k spoznavalni razsežnosti obravnavane snovi. Šele ta prispevek ji daje pravico do ocenjevanja v imenu objektivnosti stroke, ne pa osebnih idejno-ideoloških in drugih "norm" ter "vrednosti".

Torej kritika mora biti ustvarjalen prispevek k spoznavalnemu obravnavanju ocenjevane snovi, ne pa prekrivanje te pomanjkljivosti z glasnim in razdivjanim "citatološkim novinarstvom" in anatemiziranjem ocenjevanega pisca.

9.

Nasprotno s citiranjem je namreč dialog kot "oko" vsake kritike ena izmed treh temeljnih poti do resnice: znanost z argumentacijo, poesis (umetnost) z intuicijo in kritika z dialogom.

Torej je kritiški dialog posebna metodološka pot do resnice, novega in kakovostnejšega spoznavanja ter spoznanja, nikakor pa ne citiranje v vlogi "didaktično-metodičnega sredstva" za razvrednotenje in zničevanje mišljenja ter obravnavanja kritično ocenjevanje stvaritve.

10.

Funkcionalna in instrumentalna narava kritike je zaradi tega v čim bolj nemotenem in plodnem dialogu kritika s kritizirancem. Kjer v kritiki dialoga ni (ker jo onemogoča uredništvo določenega časopisa, politika, ideologija, strokovna "mafija" itd., s čimer je storjena "objektu" kritike očita človečansko-pravna in nedemokratična krivica!), je težko govoriti o etično-moralni neoporečni "kritiki", prej o strokovnem prestopku, ki ga je treba pisati na rovaš avtorja monološke kritike in njegovih "pomagačev".

Kritika je torej dialog dveh ali več strokovnjakov o določeni snovi, od katerih ima vsak enake možnosti, pravice in strokovne odgovornosti v spoznavalno-ocenjevalnem dialogu sodelovati ter argumentirano braniti svoje poglede in spoznave.

11.

"Ocenjevalec", ki je mišljenjski, spoznavalni in vrednostni izključevalec ali ekskluzivist, ne more biti pravi kritik. Izhodišče, pot in dosežek vsake kritike mora biti priznavanje možnosti, da so v določeni snovi zajete različne misli, pogledi in vrednote. Kritik, ki ne pozna teh možnosti v obravnavanju snovi, hodi vselej daleč mimo vsakršnih norm kritiške etike in njene morale.

Mišljenjska izključevalnost in izključljivost sta zaradi tega dve zelo hudi zničevalki prave in kritiškoetične kritike.

12.

Kritiku nikakor ni dovoljeno zapirati mišljenjsko-razsojevalnega prostora v svoje zasebno enoumje in "istovidenje" stvari, kakršno je njegovo. To zahteva načelo uresničevanja kritiškega pluralizma in "etiške higijene". Tem prej in tem bolj, če kritik nenačelno sprevača razsodila svojega vrednotenja po kurantni prestižni rabi, ko ocenjevanega avtorja najprej strokovno razvrednoti zaradi odsotnosti določenih pogledov v njegovi obravnavi, a zatem pa enako obsojevalno opečati, ko najde te poglede notranje kritično, to je distančno vključene v njej. S tem kritik razkriva svoj temeljni etično-moralni malum, da mu v kritiki ne gre za stvar, temveč le za maščevalno razvrednotovanje ocenjevanega pisca: najprej namreč, ker določenih stališč pri njem ne najde, zatem pa, ker jih najde!

13.

Posebej pomembno je še, da kritik načelno razlikuje izpovedovanje svetovnega nazora od mišljenjsko-duhovnega stanja, položaja, habitusa kritiziranega avtorja.

Svetovni nazor je izum 19. stoletja, ki ga je rodilo gibanje za ostro ločevanje duhov. Vsaj v evropskem prostoru so njegov sad dva nasprotna si svetovna in življenjska nazora, idealistični in materialistični, krščansko-teistični in marksistično-atheistični, ter tri velike totalitarne družbeno-politične ideologije: fašizem, nacionalsocializem in komunizem.

Mišljenjsko-duhovno stanje pa določuje predvsem človekov položaj v spoznavanju in razumevanju kozmosa, življenja, človeka in njegovih vrednosti, kar vse je predvsem pogojevano od določene filozofičnosti časa in dobe ter človekovega odnosa do njiju, včlenitve vanju.

II.

NEKAJ POSEBNIH VODIL

Če je bilo treba v uvodu k splošnim načelom pomensko pojasniti znak "kritika", pa je v uvodu k posebnim vodilom nemara dobro razčleniti njene temeljne vrste.

Razčleniti jih je mogoče po dveh znakih:

- a) po njeni kakovostni naravi,
- b) po njenem odnosu do "kritiziranega".

Po kakovostni naravi so kritike lahko: pozitivne, negativne in konstruktivne.

Glede na "kritizirano" pa so lahko utemeljene, hvaljive, uničujoče, zlonamerne in žaljive.

Če so prve največkrat odvisne od kritikovega odnosa do snovi, pa so druge odvisne od kritikovega (največkrat ozko osebnega!) odnosa do "kritiziranca".

1.

Kritik se mora najprej zaradi kritiškega etosa seznaniti z vsebino ter smerjo obravnavanja strokovnih tem in vprašanj pisca (in vseh drugih avtorjev!), ki je "predmet" njegovega ocenjevanja. Odkriti mora izzive in motive, ki so pritegnili piščevo zanimanje za določeno snov in ga smerno ter vsebinsko določevali.

Postaviti ali pahniti ocenjevanega avtorja v tovrstno praznino je ena temeljnih nepoštenosti kritike, saj hote zametuje notranjo objektivnost avtorja, ki predstavlja poleg zunanje objektivnosti sklop osnovne etiologije njegovega nastopa, delovanja, opusa.

"Loviti" ocenjevanega pisca le zaradi "golega" njegovega pisanja in delovanja je hud "delovni" prekršek vsakega kritika. Vsaka pojavnost, tudi tematiziranje določenih vprašanj, ima namreč svojo "nosilno maso", ki jo sestavljajo zunanji izzivi ter notranji motivi v obravnavnem samodoločanju kritiziranega avtorja.

2.

Kadar gre tudi za politično-ideološko ocenjevanje, ki ga kritik vključuje in "izkorišča" v svojem vrednotnem spisu določenega pojavnost, delovanja, opusa, je treba vzeti v poštev to, da gledamo ljudje na politiko in njene ideologije z dveh položajev: a) s položaja v njima, b) s položaja zunaj njiju.

Katerega si človek izbere in mu v življenju ter delu sledi, je odvisno od njegovega svetovnega in družbenega nazora, od sprejetega vrednostnega sistema, od smeri in stopnje izobrazbe, vrste ter kakovosti socialnega položaja itd. Na podlagi vsega tega si človek izoblikuje svojo politično-ideološko držo, ki jo uresničuje s položajema "v" in "zunaj".

Ta dva položaja sta pravi stalnici človekovega politično-ideološkega samodoločanja, ki ga tudi različne "metamorfoze" in "konvertitstva" kaj dosti ne odklonijo od glavne smeri življenja in delovanja, od dejavnega vrednotenja in strokovnega tematiziranja.

"Položaj v" (človekova inherenca!) in "položaj zunaj" (človekova distančnost!) sta glede na politiko in ideologijo tako trdno postavljena, da npr. pri strokovnem avtorju, ki ga določuje "položaj v" (inside), malo ali skoraj nič ne pomeni njegov zavračajoči ali kritični odnos do določenega politično-ideološkega vzorca, saj ga določuje ta položaj, ne pa eno ali drugo pojavljajoče se kritično stališče do določenega pojavnost v delovanju in razvoju družbe ter njenih pojavnosti in procesnosti.

Podobno je tudi s tistim strokovnim piscem, ki ga določuje "položaj zunaj" (outside). Naj še tako prizanesljivo in konstruktivno obravnava določeno snov po željah

politike in ideologije, ki ga "držita zunaj sebe" in se zunaj njiju tudi sam potrjuje, nikoli ga namreč ni mogoče s tem postavljati v "položaj v" ter ga kriviti politično-ideološkega služenja in zaupništva, konformnosti in izdaje. In vsakega kritika zavezuje kritični etos, da upošteva to determinirano položajnost ocenjevanega avtorja, ki izvira iz njegove antropološke eksistence. Prav človekova eksistenca pa je največkrat temeljna določilnica odkrivanja esence določene človekove resnice!

3.

Naslednja analitična naloga kritika je, ugotoviti in "vzeti v zakup" temeljno smer, ki jo je ocenjevani pisec ubral pri obravnavanju sporne teme, to je teme, ki jo tudi sam kritično presoja in razčlenjuje.

Pri tem se vsakemu obravnavalcu ponujajo tri smeri:

a) z obravnavanjem teme se lahko popolnoma strinja; gre za znano "pozitivno kritiko",

b) pri obravnavanju teme v vsem ugovarja ter jo zavrača, kar je predmet "zunanje" ali "negativne kritike",

c) obravnavane teme se loteva "distancirano" ali z določenim odmikom ter jo s tem preobraža v luči kake druge in drugačne strokovne ter mišljenjske smernosti; to je pot "konstruktivne kritike".

Seveda je konstruktivna kritika veliko bolj zahtevna, kot je "pozitivna" ali "negativna". V njej se je treba gibati v kategorialnem sistemu, v katerem je vrednoteni pojav določen. Hkrati pa je treba v njegovih temeljnih kategorijah najti sprejemljivo notranjedistančno pomenskost, da je mogoče doseči njihovo ustrezno prekonotacijo. S tem konstruktivni kritik ohranja notranjo strokovno-mišljenjsko podobo in svojo mišljenjsko identiteto, čeprav se nepozornemu in ad hominem naravnemu "kritiku" kaže, kakor da jo je izdal in poteptal.

S takšno prekonotacijo temeljnih kategorij si lahko obravnavalec določene snovi ohrani njeno zunanjo znakovno podobo, razvije pa ob tem hudo notranjo kritiko njene "avtentične" idejno-ideološke pomenskosti, da si omogoči in odpre vrata v "dovoljeno" drugačno obravnavanje kakšne različno osankcionirane snovi.

Opisano pot uporabi avtor po vzoru vseh tistih obravnavalcev (iz zgodovine in današnjosti!), ki so družbeno-politično ožigosani in kaznovani ter si edino tako dobe možnost za sporočitev svojih obravnav, saj si napadalne zunanje kritike ne morejo in ne smejo "privoščiti".

4.

Zelo nedostojen in sporen "dosežek" kritika je, če pri ocenjevanju ne ostaja pri isti snovi in istem pogledu na njeno kritično obravnavanje. "Skakanje" kritika na čisto drugo snov, ko ga je ocenjevani pisec utišal na eni s "consilium tacendi", je namreč huda nemorala vsakega kritika, posebno, če s popolnoma novo inkriminirano snovjo začne "kritični postopek" na novo ter ob veliki kritični zgovornosti v permanentnem "stigmatizacijskem dialogu" z ocenjevanim.

Tesno s tem preskokom v snovi se tak kritik po navadi "odlikuje" tudi v skrivanju vedno za nov hrbet določene avtoritete, s čimer dela krivico tudi spoštovanja vrednim ljudem, ker jih vključuje v svojo sporno kritiko.

S tem pa tak kritik greši tudi proti etosu kritike, ker merila za svoje ocenjevanje ne išče v imanentnosti ocenjevane snovi, temveč v nečem zunanjem, to je v zamenjanem predmetu kritike ali drugem "varovalnem hrbtu" ene ali druge avtoritete.

Svojevrstna kritiškoetiška "poslastica" je tudi, če se kritik loti le ene ali dveh inkriminiranih sintagem, ki ju najde v ocenjevalčevem besedilu in le v luči nje ali njiju "ovrednoti" kritizirančevo obravnavo določene snovi.

5.

Vsako kritiziranje določenega avtorja z argumentacijo ad hominem - namesto ad rem! - je velika kritiška nemoralna. Ta ima navadno etiologijo v zavestnem, hotenem kritikovem "pozabljanju" vseh tistih obravnavanj ocenjevanega pisca, ki ne potrjujejo kritikovih "ugotovitev". Svojo namenskost pa v osebnem maščevanju nad ocenjevanim ali pa v želji in odločenosti, da ga čimbolj očrni v javnosti.

6.

Nemoralna "navada" določenih kritikov je, da svoje razsoje vedno pripisujejo določeni strokovnosti, znanstveni utemeljenosti in razvojni objektivnosti. Stališča in obravnavanja kritiziranega pisca po njegovi sporni subjektivnosti in neznanstvenem mišljenju. To moralno-kritiško zlo izvira iz "privatnega lastninenja" znanosti in objektivnosti, kar pa ni samo delikt takšne kritike, temveč tudi delikt zoper znanost, na katero se tak kritik suvereno in bahavo sklicuje.

7.

Moralna kritike in kritika je vedno načeta, kadar ocenjevalec razvija takšno razsojo, ki ni skladna s stvarnostjo, temveč je do dna sprevržena ter razvita celo do mišljenjske in vrednotne perversnosti.

Takšna kritika se rodi takrat, kadar se kritik ne potrudi seznaniti se s celotnim opusom ocenjevanega avtorja, temveč vzame v poštev le kak iztrgani in osamljeni del, s katerim lahko potem počne, kar hoče. Ni redke na tem temelju tudi najbolj neetični inkvizicijski proces zoper kritiziranega avtorja! "Navrženi" dodatek takšne kritike je še običajno, da tak kritik prav rad zavestno in potuhnjeno izbriše vso določeno lastno tematizacijsko zgodovino in se postavlja v "držo" naprednjaka, desidenta in oponenta "ex infinito".

8.

S tem kritiškim "anti-etosom" je najtesneje povezano kritikovo prevračanje "časovnih dimenzij" v pojavljanju in razvijanju določene obravnavne snovi. Kritično ocenjevati določeno delo, njegovo obravnavo, pri tem pa črtati vse razmejitvene poglede na "prej", "zdaj" in "potem", je kritično-moralno nedopustno. Lahko je nekaj iz "prej" kritizirati s pogleda "zdaj" itd. (Lahko je namreč biti revolucionar v revoluciji ali vojskovodja po bitki!)

Vsako vrednotenje, ocenjevanje česarkoli, tudi obravnav in spisov, mora biti zaradi tega opravljeno v svoji avtentični časovnorazvojni matrici, ne v kaki drugi in drugačni. V tem je izvir hude kritiške nepoštenosti. Gre torej za upoštevanje principa identitete časa in razmer!

9.

Posebno mesto v kritiškem etosu imajo citati iz del in obravnav ocenjevanega. To je za vsakega kritika najbolj nevaren in "zapeljiv" sklop vrednotenja. Znano je, da je najbolj strokovno sporno in nemoralno navedke kritiziranega avtorja trgati iz celote. Samo dodatno zlo je še, če kritik iz njih dela "citatološko silažo", da lahko dokaže vse, kar se mu zahoče v imenu in ugledu svoje neoporečne (v resnici sporne!) "novinarske znanosti".

Vedeti je namreč treba, da citati niso v kritiki nikakršni nesporni argumenti, podatki (data) o mišljenju in o sklepanju ocenjevanega pisca, temveč so prej le koristne

in nujne informacije o vozlih njegove tematizacije določenega pojava, procesa, funkcije, odnosa, stvarnosti in resničnosti. Torej niso in sami po sebi ne morejo biti nikakršni "znanstveni" argumenti za kritikovo stigmatizacijsko ocenjevanje.

10.

Posebno pozornost mora kritik posvečati znakom, pojmom, sintagmam, celotnemu konceptualnemu aparatu avtorja, katerega delo vrednoti. Tem prvinam mišljenjskih obravnav je treba posvetiti vso pozornost, saj so "zidaki" tematizacij, vendar ne tako trdnih njihovih določilnic, da kritiku ne bi bilo treba iskati njihovih, večkrat zelo "zmehčanih" pomenskosti misli in pisave ocenjevanega. Zaradi tega mora vsak kritik vse to kritizirančevo "metaformiziranje" pojmovnega aparata razčleniti in ugotoviti prekonotiranje tega aparata v opusu ocenjevanega. Njegovo "pisavo" namreč vedno nosi le njegova misel, spoznanje, koncept, ne pa črka določenega pojma, znaka, sintagme.

11.

Prav nepozornost kritika na prekonotacijo pojmovnega aparata (torej registriranje le terminološkega znakovja!), ki ga je ocenjevani pisec uporabljal v svojem obravnavanju, pa največkrat po ravni poti vodi do dveh moralnih deliktov vsake takšne kritike. To je do različnega inkvizitorstva in do različnega manipulativnega obsojanja ocenjevanega.

To sta gotovo dva velika in hotena "dosežka" kritika, ki takšno prekonotacijo ocenjevanega hote zanemarja in je ne vključuje v svojo kritiko. Pri tem ne gre več le za neljubo intelektualno pomoto kritika, temveč za hud, težko odpustljiv delikt njegovega kritičnega vrednotenja in ocenjevanja. Posebno še, če je k temu pridružena vrednotenjska prikrojevalnost, ki jo kritik spretno obrača sem ter tja, kakor najbolje kaže njegovi ceni in nepoštenemu odnosu do kritiziranega.

12.

Kritik, ki le črni ocenjevanega, sebe pa kar naprej postavlja v najlepšo luč, je čista negacija samega sebe in svoje strokovne vrednosti. Kritika namreč naj ne bo v službi ljudi, v službi izrekanja o človeku, temveč prispevanja k razvijanju stvari, strokovne snovi, spoznavanja resnice in odpravljanja pomot.

13.

Zelo sporno je vselej izhodišče, da ni v pojavu, delu, spisu, ki je predmet določene kritike, nič pozitivnega, temveč je vse le slabo. Takšno stališče kritika je vselej zelo moralno sumljivo in sporno, posebno, če kritik pa vse, kar je sad njegovega mišljenja in razsojanja, ocenjuje kot absolutni bonum, neprekosljivost in kakovost. Izčrtavanje pozitivnega iz dialektike negativnega in negativnega iz dialektike pozitivnega je skregano z vsakršno stvarnostno danostjo pojavov, delovanj, komunikacij. Takšen, z malicioznostjo obremenjen kritik, je prvi in temeljni zanikovalec svojega kritičkega etosa in morale svoje kritike!

14.

Kritik se ne sme vrednostno-ocenjevalno omejevati le na delne in izločene mišljenjske sestavine pojava, dela, komunikacije, temveč mora po zahtevah morale vsake kritike razkriti najprej kontekst, celoto, koncept, teoreme, filozofijo, doktrino "predmeta" svoje kritike. Pri tem pa mora določiti njegovo temeljno obravnavno točko, kateri bo posvetil svoj vrednostno-ocenjevalni trud. Morala kritike torej zahteva čim večjo kritično intenzivnost na čim bolj osredeno vrednostno-ocenjevalno snov, ne pa na čim bolj razširjeno, nedoločeno in "kar počez", samo da je lahko ocenjevani avtor tem bolj kritično pohojen in mišljenjsko-delovno ter komunikacijsko zničen.

15.

Eno temeljnih vodil vsake etično in moralno nesporne kritike je zahtevek po ugotavljanju misli, spoznanj in sporočil ocenjevanega, ne pa ugotavljanje misli, spoznanj in sporočil kritika. Le-ta mora na temelju razčlenjene (in druge) snovi, razkriti, kaj je kritizirani pisec hotel povedati, ne pa "preiskovalno" stikati za njegovi spodrsaljaji, da lahko potem zahteva uveljavitev svojih misli in "resnic". Kritika namreč ne sme biti "bojišče" z drugače mislečim(i), temveč prostor za dialoško-mišljenjsko izmenjavanje (fluid) njihovih idej, misli, stališč, spoznanj in trditev.

Največja nevarnost, da kritik take dialoške fluidnosti ne doseže, pa vre iz kritikovega soočenja ocenjevanih idej, misli, stališč, trditev, spoznanj z vidika kakršnekoli institucionalizacije in s tem zavračanja njihove dinamizacije ter funkcionalizacije. Ta pot kritike vedno vodi k njihovemu mišljenjskemu in vrednotenjskemu enoumnemu ideologiziranju.

16.

Posebno vodilo kritiške etike in morale velja tudi za uredništva, ki kritike objavljajo.

Ena temeljnih norm je, da uredništva časopisov ne objavljajo osebno žaljivih in stvarnost zanikajočih kritičnih zapisov. Tudi ne kakorkoli vrednostno stigmatizacijskih in mišljenjsko sprevrženih kritičnih spisov ter odgovorov nanje.

Uredništva morajo pri objavljanju kritik le prispevati k stvarjem in jih razvijati, nikoli ne smejo izničevati enega na račun prestiža in obrambe drugega, v kritiko vpletenega pisca.

Zaradi tega je etično-moralno nedopustno, če uredništvo zapis enega avtorja spušča v "bianco objavo", a obrambam drugega preprečuje in zavrača javno komuniciranje.

Uredniški etično-moralni prestop je tudi, če uredništvo enemu avtorju omogoča odgovarjati sobesedniku hkrati ali simultano, drugemu pa zavrača odgovor z odločitvijo, da bo "prenehalo razpravo".

Etično-moralna norma je, da uredništvo ustavi razpravo ob novem napadu (s popolnoma drugo sporno snovjo, s skrivanjem za novim hrbtom, z novimi nizkimi udarci itd.) ocenjujočega pisca, ne pa na točki upravičene in za razjasnitev stvari nujne obrambe kritiziranega avtorja.

Uredništvo časopisa se namreč ne sme ravnati po znani boljševiški "metodologiji": z objavo kritike omogočiti očrnitev, obtožbo ter strokovno in osebno razvrednotenje določenega pisca, potem ga pa prepustiti lastni usodi in iznajdljivosti, kako in kje se bo uspel oprati izrečenih oz. zapisanih obtožb. Z objavo ene ali druge kritike uredništvo časopisa nujno prevzema etično in moralno zavezanost ter dolžnost, da razvrednotenemu avtorju omogoči ter pomaga pri njegovi rehabilitaciji, ne pa da mu le-to preprečuje z neobjavljanjem njegovega odgovora oz. njegovih odgovorov.

III. NAMESTO SKLEPA - OPOZORILO NA TRI ODGOVORNOSTI

Kritiškemu ctosu in morali kritike so imanentne štiri temeljne odgovornosti, ki zadevajo z vrednostnimi sankcijami vsakega kritika. Te so:

a)

Odgovornost do sebe kot strokovnega delavca in razvijalca svojega tematizacijskega področja; do svojega dotedanjega dela, stališč, spoznanj, komuniciran-

ja in položaja v stroki, ki si ga je s svojim delom v določenem času in prostoru ustvaril, ga je imel, in so mu ga drugi priznavali. Če se kritik odreka tej odgovornosti, je to kritiškoetiški spodrsrljaj in zaznaven moralni prekršek vsake dostojne kritike.

b)

Odgovornost do ožje in širše okolice svojega delovnega in življenjskega področja, v okviru katerega dela kot kritični ocenjevalec obravnavanja določene snovi, določenega pojava, določenega govorenega ali pisnega komunikacijskega izdelka. Če kritik tepta to socialno odgovornost v svoji kritiki, jo usmerja v neodgovorno podiranje postulatov kritiške ekologije, s svojimi osebnimi stigmatizacijskimi razsodbami ter ocenjevanji znižuje socialnovrednostno razsežnost kritike. Ta etično-moralni prestopki kritika moremo imeti za neželeno in hudo strokovno- kritično zlo.

c)

Odgovornost do "dobrega imena", uveljavljenega položaja in razvoja svoje znanosti, v imenu katere nekdo deluje kot kritik. Njegov etično-moralni prestopki je večji ali manjši intelektualni delikt na črti do znanosti, v vrednotenjski in razvojni službi katere nastopa.

č)

Posebno vrsto odgovornosti pa mora kritik udeležati v odnosu do civilizacijskih, javnopravnih in kulturnovrednostnih dosežkov svojega skupnostnega okolja in svoje stroke. Neupoštevanje le-teh in zavestno teptanje za ceno samouveljavljanja in lastnega prestiža je na etično-moralni lestvici intelektualni in vrednostni prestopki "prvega kakovostnega reda". Posebno še, če je opaziti pomanjkanje sleherne kritikove samokritičnosti, tem bolj pa njegovo napihovanje vrednosti in zaslug le njegovega dela, mišljenja, obravnavanja in razvijanja določene strokovne snovi.